

כריתת ברית בין הקב"ה לאברהם

[א] בראשית יח, א

ויָרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלָנֵי מְמָרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחֶם הַיּוֹם:

[ב] רש"י שם

"ישב" כתיב [חסר וי"ו], בקש לעמוד. אמר לו הקב"ה, שב ואני אעמוד. ואתה סימן לבניך שעתידי אני להתיצב בעדת הדיינים והם יושבין, שנאמר [תהלים פב, א] "אלקים ניצב בעדת אל".

(1) מה הפירוש שהקב"ה עומד, והדיינים יושבים? האם זהו כבוד שמים? נראה בזה את דברי הגור אריה.

[ג] גור אריה שם

יש לפרש גם כן מפני ש"המשפט לאלקים הוא" (דברים א, ז), ומסר המשפט לדיינים, והמשפט ברשות הדיין להימין ולהשמאל, אם כן כאילו הקב"ה כביכול תולה בדיינים, שהרי משפטו בידם, ומי שהוא תולה באחר - יש לו לעמוד, ואותו שהאחר תולה בו - הוא יושב, ולפיכך הדיינים בישיבה והקב"ה ניצב בעדת אל.

(2) חידוש נשגב מונח בדברים אלו. בדרך כלל היחס של האדם אל ה' הוא יחס של תלות האדם בה', אך כאן מתבאר שלפעמים היחס הוא גם להיפך.

שאלה ראשונה: מה אירע עכשיו שה' מראה לאברהם מה שיתרחש בבית הדין הרבני?

[ד] גיטין ס:

אמר רבי יוחנן, לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל, אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר [שמות לד, כז] "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל".

(3) רואים אנו מהגמרא, שאע"פ שכל התורה נקראת "ברית" [ויקח ספר הברית ויקרא] (שמות כד, ז), מ"מ "כריתת ברית" מתיחסת לתורה שבע"פ דוקא, ולא לתורה שבכתב. שאלה שניה: מדוע?

(4) על מנת לבאר זאת, נעמוד על צמד המלים "כריתת ברית". שאלה שלישית: האם אין זה דבר והיפוכו? הרי "כריתת" מורה על ההפרדה [עונש כרת, ספר כריתות], ואילו "ברית" מורה על החיבור? נראה בזה יסוד נפלא מהגר"א.

[ה] גר"א [פירושו לספר היצירה פ"א מ"ח]

אומר לך מהו ענין של ברית. והוא, אדם שיש לו אוהב כנפשו, ורוצה שלא יפרוש ממנו, אבל אי אפשר להיות אצלו, נותן לו דבר שכל מגמתו ותשוקתו אליו, והן נקשרים על ידי הדבר ההוא, אע"פ שנוטל ממנו את הדבר, מכל מקום כל מחשבתו שם הוא. ולשון 'ברית' הוא הבטחה שעל ידי הדבר ההוא ודאי לא יתפרד ממנו. וזהו ענין של 'כריתת', שכורת ממנו דבר הדבוק לו, ונותן לו.

(5) הרי שזהו המושג של "כורת ברית". ומיושבת השאלה השלישית.

דברי הגר"א הללו מאירים את דברי השמו"ר שלפנינו.

[ו] שמו"ר לג, א

יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו. אמר הקב"ה לישראל, מכרתי לכם תורתי, כביכול נמכרתי עמה, שנאמר [שמות כה, ב] "ויקחו לי תרומה".
משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו, וליטול לאשתו. אמר לו, בתי שנתתי לך יחידה היא. לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול, לפי שהיא אשתך. אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד [חדר קטן] עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקב"ה לישראל, נתתי לכם את התורה. לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר [שמות כה, ח] "ועשו לי מקדש".

(6) מדרש זה מבאר את ה"כריתות" שעברה על הקב"ה בנתנו לנו את תורתנו-בתו. שאלה רביעית: האם הבת היא משל לתורה שבכתב, או לתורה שבע"פ? נפשוט שאלה זו ע"פ דברי הגמרא הידועים בב"מ.

[ז] ב"מ נט:

תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם, ולא קיבלו הימנו. אמר להם אם הלכה כמותי... מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה, מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותי בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר, [דברים ל, יב] "לא בשמים היא". מאי "לא בשמים היא", אמר רבי ירמיה, שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת

בהר סיני בתורה [שמות כג, ב] "אחרי רבים להטות". אשכחיה רבי נתן לאליהו, אמר ליה, מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא. אמר ליה, קא חייר ואמר, נצחוני בני, נצחוני בני.

(7) גמרא זו מורה שהקב"ה האציל סמכויות לחכמי ישראל, וכאשר הם יורו, כן יהיה וכן יקום. הרי שה"בת" שנמסרה לישראל היא משל לתורה שבע"פ דוקא, כי רק התושבע"פ היא ברשות ישראל, וישראל הם בעלים גמורים עליה. ומיושבת השאלה הרביעית. וכן הוא ברמב"ן שלפנינו.

[ח] רמב"ן דברים יז, יא

ימין ושמאל. אפילו אם אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין, לשון רש"י וענינו, אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימין לשמאלך, תעשה כמצותם, ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה, אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו.

(8) ברור מאליו מדוע דוקא על תורה שבע"פ יש "כריתת ברית", ולא על התורה שבכתב. כי רק בתורה שבע"פ יש מסירת הבת לרשות ישראל. ומיושבת השאלה השניה.

(9) לאור דברינו עד כה, תן כותרת לתמונה שה' נצב בעדת הדיינים [כותרת של שתי מלים בלבד!]. ומיושבת השאלה הראשונה. כי יש כאן ממש מידה כנגד מדה.

(10) אמנם עדיין יש לבאר יותר. מהו הקשר המהותי בין כריתת ברית של מילה שאברהם אבינו עשה לעצמו, לכריתת ברית של תורה שבע"פ? האם זהו רק "כריתת ברית" מול "כריתת ברית", או יותר מזה? נעיין בדברי הגמרא בנדירים, ומה שהעיר על כך רבי עקיבא איגר.

[ט] נדרים לב.

גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה, שנאמר [שמות לד, כז] "כי על פי הדברים האלה וגו'". דבר אחר, גדולה מילה, שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר [ירמיה לג, כה] "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי". ופליגא דרבי אליעזר, דאמר רבי אליעזר, גדולה תורה, שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וגו'".

[י] רבי עקיבא איגר בנדירים שם

משמע ד"אם לא בריתי" קאי אתרווייהו, על מילה ועל התורה. והנה על התורה פשוט "בריתי יום ולילה", דכתיב בו [יהושע א, ח] "והגית בו יומם ולילה". אבל על המילה אינה נוהגת בלילה... ויותר נראה דבאמת מילה ותורה שייכים להדדי. וכמו שכתב בעוללות אפרים [מאמר שצ"ב] שמילה חיצונית היא סיבה למילה פנימית מערלת הלב, כשימול ערלת לבבו אז יהיו חדרי לבו פתוחים להבין ולהשכיל, עיין שם. אם כן המילה מבוא למילת הלב להבין ולהשכיל בתורה ומצות. אם כן יש לומר ד"אם לא בריתי" היינו גם כן מילה, דעל ידי זה בא לשערי תורה להגות יומם ולילה. ומומתק בזה יותר דברי הלבוש [סימן רסה], דיש מתמיהים למה יברך האב "להכניסו", הא המוהל שלוחו, ושלוחו של אדם כמותו. וכיון שהמוהל מברך על המילה מה צריך לאב לברך "להכניסו". הרי המילה היא בריתו של אברהם אבינו. ויש מפרשים דברכת "להכניסו" אינה כלל על המילה, רק האב משבח ומברך לה' שמיום הוא והלאה מוטל עליו עוד מצות אחרות הנגזרות אחר המילה, והם שמצוה לפדותו אם הוא בכור, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, עיין שם. ד"להכניסו" היינו על הגרירה ממצוה זו ללמוד תורה, דזה נגזר מתוך המילה, דיזכה למול ערלת לבבו להשכיל בתורה ומצות. וכיון דהחיוב גמור על אבי הבן ללמדו תורה, ממילא שייכות הברית יותר עליו, שזהו הגורם לבוא לשערי התורה.

(11) הרי שישנו קשר ישיר בין מילה לבין תורה שבע"פ. דוק ותראה שהפסוק שהובא בתחילת הגמרא בנדירים [על פי הדברים האלו] הוא הפסוק העוסק בתורה שבע"פ. נראה קשר זה בתנחומא פרשת משפטים שלהלן.

[יא] תנחומא משפטים אות ה

אונקלוס הגר בן אחותו של אדריאנוס היה מבקש להתגייר, והיה מתירא מן אדריאנוס דודו. אמר לו, אני מבקש לעשות סחורה, אמר לו, שמא אתה חסר כסף וזהב, הרי אוצרותי לפניך. אמר לו, אני מבקש לעשות סחורה לצאת לחוץ, לידע דעת הבריות, ואני מבקש לימלך בך היאך לעשות. אמר ליה, כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ, לך עסוק בה, שסופה להתעלות, ואת משתכר. בא לו לארץ ישראל, ולמד תורה... אמר ליה [אונקלוס לדודו] למדתי תורה, ולא עוד, אלא שמלתי את עצמי. אמר ליה, ומי אמר לך כך. אמר ליה, בך נמלכתי. אמר ליה, אימתי. אמר ליה, בשעה שאמרתי לך מבקש אני לעשות סחורה, ואמרתי לי כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ, לך ועסוק בה, שסופה להתעלות. חזרתי על כל האומות, ולא ראיתי שפלה נתונה בארץ כישראל, וסופה להתעלות... בקשתי ללמוד תורה. אמר ליה, היה לך ללמוד תורה, ולא לימול. אמר ליה... אם אין אדם ימול, אינו יכול ללמוד תורה, שנאמר [תהלים קמו, יט-כ] "מגיד דבריו ליעקב", למי שהוא מל ביעקב, "לא עשה כן לכל גוי", משום שהם ערלים.

(12) אך טעמא בעי, מהו עומק הקשר בין ברית מילה לתורה שבע"פ? נלמד זאת מדברי התנחומא הידועים שבפרשת נח.

[יב] תנחומא נח אות ג

ועל [תורה] שבע"פ נאמר [איוב יא, ט] "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים". וכתוב [איוב כח, יג] "ולא תמצא בארץ החיים". ומא "לא תמצא בארץ החיים", וכי בארץ המתים תמצא. אלא שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיקבש עונג העולם, תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה. שנאמר [במדבר יט, יד] "זאת התורה אדם כי ימות באהל". וכך דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחי צער תחיה, ובתורה

אתה עמל. לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ, שנאמר שמות לד, כז] "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית". ואמרו חז"ל, לא כתב הקב"ה בתורה 'למען הדברים האלה', ולא 'בעבור הדברים האלה', ולא 'בגלל הדברים', אלא "על פי הדברים", וזו היא תורה שבע"פ, שהיא קשה ללמוד, ויש בה צער גדול, שהוא משולה לחשך, שנאמר [ישעיה ט, א] "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול", אלו בעלי התלמוד, שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר, בטמא ובטהור. ולעתיד לבא [שופטים ה, לא] "ואהביו כצאת השמש בגבורתו". ולא קבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, שנאמר [שמות יט, יז] "ויתיצבו בתחתית ההר". ואמר רב דימי בר חמא א"ל הקב"ה ל'ישראל אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם. ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר, והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה ענו כלם ואמרו [שמות כד, ז] "נעשה ונשמע", מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט. אלא אמר להן על התורה שבע"פ, שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנאמר [דברים ו, ה] "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך". מנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד, ראה מה כתיב אחריו "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", ואי זה זה תלמוד שהוא על הלב, הוי אומר "ושננתם לבניך" זו תלמוד, שצריך שנון. ללמדך שפרשה ראשונה שבק"ש אין בה פירוש מתן שכרה בעוה"ז כמו שכתב בפרשה שנייה "והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם", זה מתן שכר עוסקי מצות (ס"א תורה שבכתב), שאין עוסקין בתלמוד. ובפרשה שנייה כתיב בה "בכל לבבכם ובכל נפשכם", ולא כתב "בכל מאדכם". ללמדך שכל מי שאוהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ לפי שיש בה צער גדול ונדוד שינה ויש מבלה ומנבל עצמו עליה. לפיכך מתן שכרה לעה"ב, שנאמר "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול", אור שנברא ביום ראשון, שגנזו הקב"ה לעמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה, שבזכותן העולם עומד, שנאמר [ירמיה לג, כה] "כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", אי זה הוא ברית שנוהג ביום ובלילה, זו תלמוד. וכן הוא אומר [שם פסוק יט] "כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תפר את דוד עבדי וגו'". ואומר [תהלים א, ב] "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה".

(13) הרי לימוד תורה של בע"פ הוא המשך ה"כריתת ברית" שהאדם עושה לעצמו, ומבחינה זו הוא המשך הכריתת ברית של המילה. ולכך, כאשר אבהם אבינו מל את עצמו, בכך הוא נהיה מסוגל לעמל והיגיעה של התורה שבע"פ, ולכך דוקא עכשו הראה הקב"ה לאברהם את עמידתו יתברך בעדת הדיינים, שזו הכריתת ברית על תורה שבע"פ.